

SULTAN II. MURÂD'IN "ŞERH EYLEMEZ" REDİFLİ GAZELİ'NİN ŞERHİ

Analysis of Sultan Murad II's Lyric Composed with "Şerh Eylemez" Repeated Rhyme

Gencay ZAVOTÇU¹

Melike Aslıhan EKŞİ²

¹ Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gencayzavot@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-0185-6567.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, m.aslihan.eksi@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4425-1245.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 14.03.2023
Kabul/Accepted: 08.04.2023

DOI:10.20322/littera.1265221

Anahtar Kelimeler

Murâdî, meclis, şiiir, şâir

ÖZ

Sultan I. Mehmed'in oğlu olan ve çocukluğu Amasya'da geçen II. Murâd, babasıyla birlikte 1410 yılında Bursa'ya gitti. Devrin tanınmış bilginini İbni Arabşah'dan iyi bir eğitim aldı. On iki yaşında Rum vilâyeti beyliğiyle Amasya'ya gönderildi. Babasının 1421'de ölümü üzerine altıncı Osmanlı padişahı oldu. Hükümdarlığı süresince önemli savaşlar yaptı, kazandığı bu savaşlar sonucu Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da genişleyip büyümesini sağladı. Hareketli geçen ömrü 1451'de, yakalandığı bir hastalık sonucu noktalandı. Hayır işlerine düşkünlüğü nedeniyle sağlığında *Ebülhayrât* lakabı ile anıldı. Şair, yazar ve sanatçıları koruyup gözetken bir sultanı. Saza, söze ve eğlenceye düşkünlüğü Türk mûsikîsi üzerinde değerli eserler yazılmasına neden oldu. Zamanında Arapça ve Farsçadan pek çok eser açık ve anlaşılır bir dille Türkçeye çevrildi. Şiir de yazdı. Osmanlı sultanları içinde ilk şiir söyleyen odur. *Murâd* ve *Murâdî* mahlaslarıyla yazdığı şiirlerinde ince aşk duygularına, rindâne ve dervişâne söyleyişlere yer verdi. Onun zamanında Edirne sarayında haftada iki gün olmak üzere şiir ve eğlence meclisleri düzenlendi. Bu sayede Edirne Sarayı bir edebiyat ve kültür merkezi özelliği kazandı. Bir divanın olduğu söylense de araştırmalar sonucu bu divanın III. Murâd'a ait olduğu anlaşıldı. Bu yazıda Murâdî mahlasıyla şiirler yazan Sultan II. Murâd'ın "şerh eylemez" redifli gazeli beyit beyit düzyazıya çevrilip açıklanacak, söz ve mana ilişkisi irdelenip incelenecektir. Varsa, sanatlar da tespit edilip belirtilecektir.

ABSTRACT

Keywords

Murâdî, assembly, poetry,
poet

He was the son of Sultan Mehmed I and spent his childhood in Amasya. Murâd went to Bursa with his father in 1410. He received a good education from the well-known scholar of the period, Ibn Arabshah. At the age of twelve, he was sent to Amasya as the principality of the Greek province. He became the 6th Ottoman Sultan upon the death of his father in 1421. He fought important wars during his reign, and as a result of these wars, he enabled the Ottoman Empire to expand and grow in Europe. His active life came to an end in 1451 as a result of a disease he caught. Due to his fondness for charity work, he was nicknamed *Ebülhayrât* in his lifetime. He was a sultan who protected and watched over poets, writers and artists. His fondness for saz, speech and entertainment led to valuable works on Turkish Music. Many works from Arabic and Persian were translated into Turkish in a clear and understandable language. He also wrote poetry, he was the first to sing poetry among the Ottoman sultans. In his poems, which he wrote under the pseudonyms of Murad and Murâdî, he included subtle feelings of love, rindâne and dervish expressions. In his time, poetry and entertainment assemblies were held in Edirne Palace twice a week, Edirne Palace gained the feature of a literary and cultural center. Although it is said that he had a divan, as a result of the researches, this divan was III. It was understood that it belonged to Murâd. In this article, Sultan II. Murâd's ghazal with the redif "annotation does not act" will be translated into prose couplet, and the relationship between word and meaning will be examined and examined. The arts, if any, will also be identified and indicated.

Atıf/Citation: Zavotçu, G., Ekşi, M. Aslıhan (2023), “Sultan II. Murâd (Murâdî) ve ‘Eylemez’ Redifli Gazeli”, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/2, 395-405.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Gencay ZAVOTÇU, gencayzavot@hotmail.com, Melike Aslıhan EKŞİ, m.aslihan.eksi@gmail.com

GİRİŞ

Altıncı Osmanlı padişahı II. Murâd, “Zilhicce 806’da (Haziran 1404) Amasya’da doğdu. I. Mehmed’in bir câriyeden olma oğludur.” (İnalçık 2020: 164) cümlesinde belirtildiği üzere Sultan I. Mehmed’in (Çelebi Mehmed) oğludur. Annesinin bir cariye olduğu belirtilse de başka bir kaynakta Amasya’nın ileri gelenlerinden Divitdar Ahmed Paşa’nın kızı olduğu kayıtlıdır: “(H. Hüsâmeddin, Amasya Târihi’nde [III, 180] annesinin Amasya âyanından Divitdâr Ahmed Paşa’nın kızı Şehzade Hatun olduğunu kaydeder).” (İnalçık 2020: 164) Çocukluğu Amasya’da geçen II. Murâd, babasıyla 1410’da Bursa’ya gitti ve devrin tanınmış bilginlerinden İbn Arabşah’dan iyi bir eğitim aldı. On iki yaşında Rum vilâyeti beyliğiyle Amasya’ya gönderildi, ondan bir süre sonra da Rum Beylerbeyi Hamza Bey ile birlikte İsfendiyaroğlu Beyliği sınırları içerisinde olan Samsun ve çevresini Osmanlı topraklarına kattı. Bu başarısının ardından ağır hasta olan babası tarafından Bursa’ya çağrıldı. Bursa’ya gittiğinde babası Çelebi Mehmed vefat etmiş olduğundan altıncı Osmanlı padişahı olarak 1421 yılında Bursa’da tahta çıktı. (İnalçık 2020: 164) Hükümdarlığı süresince önemli savaşlar yaptı. Varna (1444) (Emecen 2012: 529) ve II. Kosova (1448) Savaşları’nda Haçlı Seferleri’nin devamı niteliğindeki düşman ordularını bozguna uğrattı. (Emecen 2002: 223). Kazandığı bu savaşlar sonucu Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da genişleyip büyümesini sağladı. Hareketli geçen ömrü 1451’de, yakalandığı bir hastalık sonucu noktalandı.

“Ol Pâdişâh-ı pür-edeb Ebulhayrât lakabı ile mulakkabdur.” (Tezkire-i Rızâ 2020: 38) cümlesinde hayır işlerine düşkünlüğüne istinaden *Ebülhayrât* lakabı ile anıldığı belirtilen II. Murâd için Sehî Beğ “Buna müyesser olan hayrat başka bir padişaha nasip olmamıştır.” (İsen 1998:49) diyerek onun hayır ve iyiliklerinin çokluğuna vurgu yapar. Şair, yazar ve sanatçıları koruyup gözeten bir sultandı. Kalem eline alarak fikir akımlarını güdüleyip desteklemiş, bilim adamı ve düşünürleri koruyup gözetmiştir. Kaynakların “Koca Murâd Han”, “Sultan Murâd Han-ı Sâni” olarak andığı II. Murâd bilgeliği, okumaya düşkünlüğü ve ozanlığı ile tanınmıştır. Mevlevî ve aynı zamanda hattat olan Sultan II. Murâd’ın saza, söze ve eğlenceye düşkünlüğü Türk Mûsîkîsi üzerinde değerli eserler yazılmasına neden oldu. Zamanında Arapça ve Farsçadan pek çok eser açık ve anlaşılır bir dille Türkçeye çevrildi. Bu eserlerden biri de, Mercüme Ahmed tarafından yalın bir dille Türkçeye çevrilen Keykâvus’un *Kâbus-nâme*’sidir. (Zavotçu 2005: 33)

“İleri derecede rind-meşrep, son derece iyi huylu, nazik yaratılışlı ve şiir söylemeye muktedir kimseydi. Şiiri çok, nazma kadir padişahdır.” (İsen 1998: 49) cümlelerinde şairliği ve şiirlerinin çokluğuna atıfta bulunulan Sultan II. Murad, şiirlerinde Murâd ve Murâdî mahlaslarını kullanmıştır. Şiir de yazmış, şiirlerinde ince aşk duygularına, rindâne ve dervişâne söyleyişlere yer vermiştir. “Osman’ın sülâlesinin sultanlarından ondan önce şiir söyleyen ve şairlerin şiirine değer verip istekte bulunan adı anılan bu şahıdır. Şiirin mantıklısı kendisinden seyrek (arada bir, az) çıkmış olsa da kutlu devirlerinde bu ilim (şiir) lâıyk olduğu biçimde değer, edebî nesir ve nazım sahipleri

şiiir sahipleri olduğu gibi saygınlık ve sevinç bulmuş(lar)dır.”¹ Bir dîvânının olduğu söylenmiş, ancak bu dîvânın III. Murâd’a ait olduğu anlaşılmıştır. Sehî Beğ’in “Bu zikr olan matla sehl-i mümteni’ kısmındandır. Benzerinin söylenmesi mümkün değildir.” (İsen 1998: 49) takdimiyle sunduğu şiiiri çok ünlü olmuş ve dilden dile söylenip yayılmıştır:

“Sâkî getir getir yine dünkü şarâbımı

Söylet dile getir yine çeng ü rübâbımı

Ben var iken gerek bana bu zevk u safâ

Bir gün gele ki görmeye kimse türâbımı” (İsen 1998: 49)

Onun zamanında Edirne sarayında haftada iki gün olmak üzere şiiir ve eğlence meclisleri düzenlenmiş, bu meclisler Osmanlı coğrafyasında bilim, şiiir ve edebiyatın gelişip güçlenmesine zemin hazırlamıştır: “Rivâyet iderler ki fart-ı (18) terğîb ü tahrik için haftada iki gün ‘ulemâ ve şu’arâ-yı cem’ ve kendüyi şamîm-i dilden iz’ân (19)(27b) u iltifâtla ser-tâ-pâ sımâh u sem’ idüp mübâhaseye bâhis olsun için her fende nice (1) mübâhis ta’yîn iderler imiş...”² (Canım 2000: 96) cümlelerinde belirtildiği üzere haftada iki gün bilim ve şiiir meclisleri düzenlemiş, bu meclislerde hemen her bilim dalından yetkili kişiler görevlendirerek o bilim dalında konuşma, görüş alışverişinde bulunma ve tartışma ortamı yaratarak Edirne Sarayı’na bir edebiyat ve kültür bir merkezi özelliği kazandırmıştır.

“... şâh-ı mûmâ-ileyh tâlib-i (14) ‘ilm ü hüner ve şî’r ü şu’arâyı sever imiş ve kendülerden dahî esnâ-i şohbetde ve evkât-ı ‘ıyş u ‘işretde (15) münâsib-i hâl ba’zî mevzûn u manzûm makâl şâdir olur imiş.”³ (Canım 2000: 97) manasındaki cümlelerde Sultan II. Murâd’ın şiiiri ve şairleri sevdiği, sohbet esnasında ara sıra şiiir de söylediği belirtilir. Şiiirlerinden oluşan bir dîvânı olduğu söylenmiş, ancak sözü edilen eserin mahlasdaşı III. Murâd’a ait olduğu anlaşılmıştır. Dîvânı olup olmadığı hakkında kesin bir fikir beyanı şimdilik güç olsa da şiiir yazıp söylediği, zamanında ve sonraki devirlerde tertip olunan şiiir mecmualarında şiiirlerine rastlandığı söylenebilir. Şuarâ tezkirelerinde örnek beyit ve şiiirlerine yer verilen II. Murâd’ın “şerh eylemez” redifli gazeli, gerek söylemi gerekse anlamı bakımından manidar bir şiiirdir. Bu yazıda *Murâdî* mahlaslı II. Murâd’ın “şerh eylemez” redifli gazelini inceleyip anlamaya çalışacak, mısra ve beyitlerde ima edilen mananın ne olduğunu tespitte çalışacağız. Şunu belirtmek gerekir ki gazelin nesre çevrilip açıklanması, iyi derecede bir şiiir bilgisinin yanısıra farklı bilim dallarında bilgi ve deneyim

¹“Selâtîn-i Âl-i ‘Osmândan evvel şî’r diyen ve şî’r-i şu’arâya kadr ü ragbet viren bu şâh-ı mûmâ-ileyhdür. (16) Egerçi makûle-i şî’r kendülerinden nâdir şâdir oldı lâkin ‘ahd-i hümâyûnlarında bu fenn kemâ-yenbağî (17) kadr ü revâc ve erbâb-ı nazm u inşâ kemâhiye i’tibâr u ibtihâc bulmuşdur.”

² Tırnak içindeki metnin sadeleştirilmiş hâli şu şekildedir: “Aktarımda bulunurlar ki istek, uyanış ve hareketliliği artırmak için haftada iki gün bilginlerle şairleri toplayıp kendilerini içtenlikle anlayıp, değer verip gönülerini almakla baştan sona kulak verip dinleyerek karşılıklı konuşup görüşmeye sebep (söz açan) olsun diye her bilim dalında konuşmacı ataması yaparlarmış...”

³ Tırnak içindeki metnin sadeleştirilmiş hâli şu şekildedir: “Adı anılan şâh bilim ve beceri isteklileri ile şiiir ve şairleri severmiş. Kendisinden de sohbet arasında ve yiyip içip eğlenme zamanlarında duruma uygun bazı ölçülü, manzum sözler çıkarmış.”

sahibi olmayı da gerekli kılmaktadır. Gazel metnine genel bir bakış da bu düşüncenin doğruluğunu kabullenmek için yeterlidir:

Hâl-i pinhânum sorar iseñ zebân şerh eylemez

Bir lisândur bu lisân kim tercemân şerh eylemez

Çün mübeyyendür beyâna hâcet olmadı velî

Bir 'ayândur bu 'ayân kim her nihân şerh eylemez

Cümleten bir kenz-i mahfîdür nihân-ender-nihân

Pes nihâd olgıl ki bu remzi 'ayân şerh eylemez

Remzi ma'nâdan gözet kim saña ma'nâ remz eder

Yoksa bu ahvâl ü etvârî lisân şerh eylemez

Ey Murâdî iş bu elfâzuñ beyânı neyledür

Bir beyânsun kim seni bir zü'l-beyân şerh eylemez

1. *Hâl-i pinhânum sorar iseñ zebân şerh eylemez*

Bir lisândur bu lisân kim tercemân şerh eylemez

Nesir: "Gizli durumumu sorar isen dil (onu) açıklamaz. Bu dil, çevirmenin açıklayamayacağı bir dildir."

Beytin ilk mısraında âşık, gönlünde gizli olan hâle atıfta bulunmuş. Âşığın gönlünde gizli olan aşk hâlidir. Aşkın mahremiyeti ve sevgili adının dile düşürülmemesinin ve aşkını gönülde gizlemesi gerektiğinin bilincindedir âşık. Aşkın gönle özgü bir hâl olduğunun bilincinde olduğu için de onu dilin (layıkıyla) anlatamayacağını söylemiş. Bu ifade ile aşkın ancak yaşanması gerekli bir hâl olduğunu ima etmiş.

Beytin ikinci mısraında çevirmenin açıklayamayacağı bir dilden bahsedilmiş, bununla aslında söze gerek duyulmayan bir dile ima yollu atıfta bulunulmuş. Daha açık söylemek gerekirse günümüzde beden ya da vücut dili diye tanımlanan, klasik şiirde ise *lisân-ı hâl*, *zebân-ı hâl*, *hâl dili* gibi tamlama ve ifadelerle tanımlanan hâl diline işaret edilmiştir. Beytin ilk mısraında da imada bulunulduğu üzere aşkın gönülde yaşanan bir hâl olduğu söylenmek istenmiştir.

“Divan şiirinde varlıkların yüz hatları ve hareketleri, varlıklar ile mekanın iç dünyasını yansıtan dış görünümü hâl dili olarak adlandırılır. Bu adlandırmada (bilinçli-bilinçsiz) anlamlı yüz ve beden hareketleri çok etkili (divan şairinin söylemiyle ma’nîdâr) olur. Beden dilinin dîvân şiirindeki ifadesi sayılabilecek hâl dilinde varlık, madde ve tabiatın dışarıya verdiği görünüm, bu görünümün zihinde uyandırdığı yorum ve izlenim çok önemlidir. Bu izlenim ve yorumda kişinin yüz rengi ve hatları, duruşu, göz ifadesi: canlı, ölü ya da süzgün bakışı, giyim-kuşamı içinde bulunduğu durumu (hâlini) açığa vuran birer ipucu olarak değerlendirilir. Bu ipuçlarından hareketle kişinin duygu ve düşüncesi, sevinci ve kederi, huzuru ve huzursuzluğu, dinçliği ve yorgunluğu, zenginlik ve yoksulluğu, bir olay ve durumla ilgili eğilimi hakkında yorum yapıp bir yargıya varılabilir.” (Zavotçu 2018: 101)

Klasik Türk şiirinde âşık, hâl dilinin hem iyi bir kullanıcısı hem de okuyucusudur. Kimi zaman sevgilinin kara gözlerinden kanını içmeye niyetli olduğunu anlar, kimi zaman da rakîbin bakışlarından anlamlar çıkararak rakîble çatışma içerisine girer. Fakat, klasik Türk şiirinde hâl dili en çok âşığın âşıklık hâlini açığa vuran bir dil olarak karşımıza çıkar. Sinan Paşa’nın *Tazarru’-nâme* adlı eserinin “‘Aşk kâl ile olmaz, ona hâlet gerek; aşk rivâyet ile olmaz, âşıkâ âyet gerek.” (Sinan Paşa, 2014: 561) şeklindeki cümlelerinde belirttiği üzere aşkı en çok hâl dili ele verebilir. Bu dilde söz yoktur, hâl vardır. Sevgilinin aşkı karşısında âşığın sararıp solmuş benzi vardır. Gözünde yaş, bağrında baş (yara) vardır. Dolayısıyla hâl dilinde sözün önüne geçerek delil niteliğinde olan durumlar vardır.

Beyitte de şâir “hâl-i pinhân” derken gönlündeki aşk sırrından, aşk hâlinden bahsediyor. Bu aşk hâlini de hâl dili anlatıyor. Sözü olmayan hâl dili ile beyân edilmiş olanı ise ne dil açıklayabilir ne de onu açıklayabilecek bir çevirmen vardır. Beyittesine benzer bir söylemle 14. yy. şairi Nesîmî’nin “bilmez” redifli 195. gazelinin

Fehmeyle Nesîmî bu sözüñ ma’nîsini kim

Bu kuş dilidür bunu Süleymân dahi bilmez (Nesîmî Dîv. 1990: 195)

şeklindeki 7. beytinde karşılaşırız. Beytin ilk mısraında mahlasına seslenen şair, ona hitaben “bu sözün manası” anla der. İkinci mısraında sözünü kuş diline benzetir ve manasını kuş dili bilen Hz. Süleyman’ın dahi bil(e)mediğini söyler. Bu ifade ile Hz. Süleyman’ın maddî âlemin peygamberi olduğunu, manâ âleminde söz eden şiirini anlayamayacağını ima etmek ister.

2. Çün mübeyyendür beyâna hâcet olmadı velî
Bir ‘ayândur bu ‘ayân kim her nihân şerh eylemez

Nesir: “Mâdem açıkça söylenmiştir, açıklamaya gerek yoktur. Ama, bu öyle belirgin bir bilinendir ki her gizli açıklayamaz.”

Beyit tezatlar üzerine kurulmuş, söylenmek istenen zıt anlamlı sözcüklerle sezdirilmeye çalışılmıştır. Bu sözcükler ‘ayân, mübeyyen ve nihân’dır. Zıt anlamlı Arapça ‘ayân “belli, açık, meydanda” (Devellioğlu 2004: 54) ve mübeyyen “tebeyyün etmiş, meydana çıkarılmış, açıkça söylenmiş, açıklanmış, açıklayan, bildiren” (Devellioğlu 2004: 701), Farsça nihân ise “1. gizli, saklı. (...). 2. bulunmayan, görünmeyen. 3. i. sır” (Devellioğlu 2004: 835) manalarına gelen sözcüklerdir.

Beyitte *mübeyyen* sözcüğünün “meydana çıkarılmış, açıkça söylenmiş” manalarının kask edildiği söylenebilir. Bir önceki beytin başında âşık gönlünde gizli olan hâlden söz etmiş, gönülde gizli olanın aşk hâli olduğunu ima etmişti. Gönülde gizli olan artık bilindir olduğu için bu beytin ilk mısraına şair “mâdem beyan edilmiş, açıkça söylenmiştir” manasındaki “çün mübeyyendir” ifadesiyle başlamış. Akabinde, “anlatmaya, açıkça söylemeye gerek kalmadı” demiş. Bu ifadeyle, âşığın gizli iken bilindir hâle gelen ve söylenmeye gerek kalmayan derdinin gönlünde saklı olan aşk derdi olduğu ima etmiş. Âşığın gizli hâlinin bilindir hâle gelmesini dış görünümünün ele verdiği anlaşılıyor. Bir başka ifadeyle âşığın perişan hali, sararmış yüzü, iki büklüm olup dal harfini andıran boyu, kan çanağı gözleri, kanlı göz yaşları, iç çekerek ağlayıp inlemeleri vd. halleri onun aşk acısı ve sevgili hasreti çektiğinin dışa vurumu olan bu hallerini görenler ve duyanlar da onun aşk derdine mübtela olduğunu anlamışlardır.

Beyitin ikinci mısraında şair *bu, öyle belirgin ve açık olandır ki her gizli açıklayamaz* demiştir. Bir başka ifadeyle “Bu, her gizli olanın ve görünmeyenin açıklayamayacağı bir açık olan, bilinendir.” demiş. Bu ifadeyle, “varlıkların dış hatları ve görünümleri ile (hâl dili, beden dili) içte gizli olan fark edilip bilindir hâle gelebilir, ama açık olanı, bilindir hale geleni her gizli açıklayamaz.” demek istemiş. İçte gizli olan aşk dışavurumla (hâl diliyle) bilindir hale gelse de aşkın mahiyetini, aşk hâllerini, âşığın gönlünden geçenleri, çektiği acı ve özlemleri her gizli açıklayamaz demek istemiş. Aşk yaşanır, gönle özgü bir durumdur; anlatılmaz, açıklanmaz demek istemiş. Beyitte zıt anlamlı ‘ayân, mübeyyen ve nihân sözcükleriyle *tezâd* yapılmış. “Bir ‘ayândur bu ‘ayân” ifadesiyle de gönülde gizli olan aşk kastedilmiş.

3. Cümleten bir kenz-i mahfîdür nihân-ender-nihân

Pes nihâd olgıl ki bu remzi ‘ayân şerh eylemez

Beytin ikinci mısraında geçen remz “1. işâret, işâretle anlatma (bkz: îmâ). 2. gizli ve kapalı bir surette söyleme. (...)” (Devellioğlu 2004: 885) manalarına gelen bir sözcük, pes nihâd ise “zahire, mîrâs, müdârâ (yüze gülme, dost gibi davranma), huffâz, ihtiyât, yedekî (yedek), enduhte (kazanmış, kazanılmış, biriktirmiş, biriktirilmiş; hazırlanmış; ödenmiş), tereke, hazine v.b.” (Dehkhodâ 1932: dekhoda.ut.ac.ir) manalarına gelen çok anlamlı bir ifadedir. İfadenin beyitte “ihtiyât (tedbir: 1. ilerisini düşünerek, görerek davranma.2. sakınma, tedbirli, tedârikli bulunma. 3. s. yedek” (Devellioğlu 2004: 421) ve *enduhte* “kazanmış, kazanılmış, biriktirmiş, biriktirilmiş; hazırlanmış; ödenmiş” (Devellioğlu 2004: 223) manalarının kastedildiği söylenebilir.

Nesir: “Hep birlikte (tamamen) gizli içinde gizli, saklı bir hazînedir. Açık olan, örtülü söylemi açıklayamayacağı için tedbirli, birikimli, öngörülü ve hazırlıklı ol.”

Beyitte söylenmek ya da ima edilmek istenen yine zıt anlamlı *nihân* ve ‘ayân sözcükleri yardımıyla dile getirilmiş. Bu sözcükler yardımıyla şair, hâlinin gizli içinde gizli, saklı bir hazîne olduğunu ve bu gizli manayı açık olanın açıklayamayacağını söylemiş. Bu söylemle, yine aşkın gönülde saklı ve kişiye özgü bir hazine olduğunu söylemek istemiş. İkinci mısraında ise yaşanan ve duyumsanan bir hâl olan aşkın zaman içerisinde âşığa çok şey öğretip deneyim kazandırdığına işaretle bulunmuş.

Beytin genelinde klasik şiirde sevgili ve âşık arasındaki iletişimin kaş, göz, kirpik, bakış, yüz ve göz hareketleri vasıtasıyla kurulan sessiz ve sözsüz olduğu ima edilmiş. “İki taraf arasında sessiz iletişim üzerine kurulan gönül ilişkisinde âşık vefâ dilenici, sevgili ise cefâ çektiricidir.” (Zavotçu 2017: 136) Sevgili ile âşık arasında kaş-göz, bakış, işaret, jest ve mimikler aracılığıyla kurulan sessiz iletişim âşığa zaman içerisinde çok şey öğretmiş, onu aşkıta tecrübeli ve öngörülü yapmıştır. Bu fikirden hareketle anlatılan ve gizli kapaklı ima edileni meydana, görünürde olanın açıklayamayacağını söyleyip âşığa ima olunan veya örtülü ifade edileni açıklayabilmesi için “tedbirli, birikimli, öngörülü ve hazırlıklı ol!” demiş.

4. Remzi ma’nâdan gözet kim saña ma’nâ remz eder

Yoksa bu ahvâl ü etvârî lisân şerh eylemez

Beytin ilk mısraında geçen remz “1. işâret, işâretle anlatma (bkz: îmâ). 2. gizli ve kapalı bir surette söyleme. (...)” (Devellioğlu 2004: 885) manalarına gelen bir sözcüktür. Sözcüğün bu manalarından hareketle beyti şu şekilde nesre çevirebiliriz:

Nesir: “Sana mana anımsatıp çağrışımında bulunduğu için gizli ve kapalı, îmâ yollu söylemi manada ara. Yoksa, bu halleri ve tavırları (davranış biçimlerini) dil açıkla(ya)maz.”

Beyitteki söylem şairin manayı yücelten bir tavır sergilediği şeklinde anlaşılabilir. Bu beyitte manayı vurgulayıp över gibi görünen şair, başka bir beyitte sözü öne çıkarıp övebilir. Ancak, şiirde söz ve mana (manalar), her ikisi de şair için çok önemlidir. Sözün güzel, özgün, sanatlı, çok amaçlı ve manidâr söylenmeli; anlam da sadece ilk okunuşta sezilen, yüzeysel olandan ibaret olmayıp farklı anlam ve çağrışımlara kapı aralar biçimde açılımlı olmalıdır. Bu nedenle, şairin nazarında söz ve anlam, her ikisi de çok önemlidir demek yanlış olmaz.

Beyitte manadan kapalı, ima yollu söyleme erişme düşüncesi öne çıkarılmış. Bu düşünceden hareketle “Kapalı, ima yollu söylemi manada ara, manadan çıkarmaya bak!” denilmiş. Bu sözün, okuyucuyu şiirin manası üzerinde düşünmeye sevk ettiği söylenebilir. Manası üzerinde düşünen, farklı kaynaklara başvurarak manasını çıkaran okuyucunun sözün neden kapalı, ima yollu söylendiği hakkında fikir sahibi olacağı söylenmek istenmiş. Bir başka ifadeyle, sözün üzerinde düşünüp, farklı kaynaklardan da yararlanarak manasına erişen okuyucu veya araştırmacının sözün neden kapalı, ima yollu söylendiği hakkında fikir sahibi olacağı ima edilmiş.

Klasik Türk şiirinde şairin amacı –genellikle- yüzeysel bir anlama işaret etmek değildir demek yanlış olmaz. Bir beyit sadece yüzeysel anlamından ibaretse o beytin edebî bir değeri olmaz. Edebî bir metin her okunduğunda yeni anlam ve çağrışımlara kapı aralayan, her okuyanın farklı anlam ve çağrışımlara erişebileceği bir özellikte olmalıdır. Şâir, şiirinde bu özelliği tesis etmeğe çalışır, bu nedenle şiirini beyitlerini anlam katmanlarından oluşacak şekilde kurgular.

5. Ey Murâdî iş bu elfâzuñ beyânı neyledür

Bir beyânsun kim seni bir zü'l-beyân şerh eylemez

Beytin ilk mısraındaki beyân “1. anlatma, açık söyleme, bildirme. 2. ed. Belâgat ilminin, hakikat, mecâz, kinâye, teşbih, istiâre gibi bahislerini öğreten kısmı...” (Devellioğlu 2004: 94) ve elfâz “kelimeler, sözler” (Devellioğlu 2004: 214) manalarına gelen Arapça sözcüklerdir.

Nesir: Ey Murâdî, bu sözlerin anlatımı, söylemi neyle (nasıl) yapılır? Sen, bir söz sahibinin (söz ustasının) açıklayamayacağı bir anlatışın.

Beyitte Murâdî, sözü ve şiiri ile övünmüş. Beytin ilk mısraını söze, ikincisini manaya tahsis etmiştir. Bir başka ifade ile ilk mısradaki sözü, ikinci mısradaki manayı işlemiş, sırayla her ikisinin de önemini vurgulamak istemiş. Beytin ilk mısraında mahlasına seslenen şair, ona bu sözlerin (şiir sözlerinin) anlatımını ne ile yaptığını/nasıl gerçekleştirdiğini sormuş. Bu mısradaki geçen “neyle? soru ifadesi “ne şekilde, nasıl?” manalarını da içeren bir izlenim veriyor. İfadenin bu anlamlarından hareketle ilk mısrayı “Ey Murâdî, işbu sözlerin anlatımı, söyleniş ne iledir, nasıldır, ne şekildedir?” şeklinde düzyazıya çevirmek de mümkün. Her hâl ü kârda şair bildiği bir şeyi bilmezmiş gibi davranmış. Aslında Murâdî bu sözleri nasıl dile getirdiğini, ne şekilde ifade ettiğini gayet iyi biliyor. Böyle manidar bir şiir yazabilmek/söyleyebilmek için iyi derecede şiir bilgisi, farklı konularda ve bilim dallarında bilgili ve donanımlı olma ile şiir hususunda deneyimi bulunma ilk akla gelen hususlardır. Murâdî mahlaslı II. Murâd, Osmanlı sultanları içinde ilk şiir söyleyen ve Edirne Sarayı’nda haftada iki gün şiir, bilim ve eğlence meclisleri düzenleyen sultandır. Birçok kere bilim ve şiir ortamında bulunması, şairlerle birçok kez, çeşitli vesilelerle görüşüp sohbet etmesi ve güzel şiirler dinleyip söylemesi, onun şaşılacak düzeyde güzel sözler/şiirler söyleyebilmesi için yeterli sebeplerdir. Bu açıklama ışığında diyebiliriz ki şair ilk mısradaki mahlasına seslenip ona bu sözlerin (şiir sözlerinin) anlatımını ne ile yaptığını/nasıl gerçekleştirdiğini sorarken aslına kendi şiirine olan hayranlığını, beğenisini de îmâ etmiş.

Şairinin beğenisine mazhar olan ve onu hayrette bırakan gazel sözleri için şunu söylemek de mümkündür: Murâdî bu sözleri, sözlerinden oluşan gazeli aşırı duygu yoğunluğu yaşadığı, esinlerin sürekli olduğu bir zaman diliminde yazmış, o ruh hali ile yazdığı şiir sözlerine sonra kendi de hayret edip anlamakta güçlük çekmiştir. Şairlerin bu şekilde ve bir çırpıda yazdıkları şiirler az değildir. Böyle düşündüğümüzde Murâdî’nin aslında bir gerçeği dile getirdiğini ve “Bu sözleri nasıl söze dönüştürdüm, doğrusu ben de şaşkınım!” demek istediğini söyleyebiliriz.

İlk mısradaki sözleri ne ile, nasıl söylediğini/anlattığını sorgulayan şair ikinci mısradaki sözlerin manasına değinmiş. Şiirinin sözlerini açıklamanın güçlüğüne ifade etmiş. Bu sebeple zikrettiği “zü’l-beyân” söz sahibi, sözü söyleyen manasında Arapça bir ifadedir. Ancak, şairin söyleminden ifadenin beyitte “söz ustası, hâtip” manalarını da içerdiği anlaşılıyor. Hatta, şair ifadeyi “söz ustası, hâtip” manalarında zikretmiştir dersek yanlış olmaz. İfadeyi ilk, gerçek anlamıyla sarf edildiğini düşünürsek sözün sahibi, onu söyleyen/yazan Murâdî’dir ve anlamını bilmemesi akla uygun gelmiyor. Murâdî’nin “zü’l-beyân” ifadesini bir sayısıyla birlikte zikretmesi, “bir söz sahibi veya bir söz ustası”nı kastedtiği fikrini veriyor. Bu takdirde şair sözünün manasını “bir söz sahibi veya bir söz ustası,

hâtip” açıklayamaz derken de şunu söylemek istiyor: Gönülde gizli (sır) olan aşk hâli ve bu hâlini anlatan sözleri bâtınla ilgilidir. Zâhirî ilimler kişiyi sırra götürmez. Sır, bâtınî ilimlerle keşfedilebilir. Söz ustası ise zahîridir. Dolayısıyla söz ustasının hal dilini açıklayamaması doğaldır. Çünkü Murâdî’ye göre ancak gönül halini bilen biri bu hâli anlatan sözleri şerh edebilir. Hâl dilinden anlayan birinin olması gerekir. Yalnızca insan-ı kâmil olanlar, zâhirden bâtına geçenler Murâdî’nin aşk hâlini ve bu hâlinin yansıması olan şiirini (sözünü) şerh edebilirler. Aksi halde Murâdî’nin sözleri söz ustasının sözlüklerden bulup açıklayacağı cinsten değildir.

Gerek ilk gerekse ikinci mısradaki şair sözü ile övünmüş. İkinci mısradaki söyledikleri ile “Ben sıradan, basit, kolay anlaşılabilir ve açıklanabilir söz söylemem. Nükte olarak nitelenebilecek, manîdâr söz söylerim. Sözün iyisi ve makbulü manası üzerinde düşünülen ve zaman harcanan, yüzeyde olmayıp söz arasında saklı olan, kolay anlaşıl(a)mayan ve manasını kolay ele vermeyen, fikr-i bîkrabilinden sözlerdir, şiirlerimi bu vasıflara uygun sözlerle yazırım” demek istemiş.

SONUÇ

Altıncı Osmanlı padişahı II. Murâd, Osmanlı sultanları arasında şiir söyleyen ilk padişah olup şiirlerini *Murâd* ve *Murâdî* mahlaslarıyla yazmıştır. İyi bir eğitim alarak yetişen, sultanlığı döneminde Osmanlı’nın Rumeli’nde topraklarını genişletip Avrupa’da yerleşmesini sağlayan ve devlet olma sürecini hızlandıran II. Murâd’ın şiirlerinden oluşan divanı olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Mecmualarda şiirlerine rastlanan II. Murâd, kaynaklarda belirtildiği üzere sultanlığı döneminde Edirne Sarayı’nda haftada iki gün şiir ve eğlence meclislerinin düzenlenmesini sağlamış, bu meclislerde bilim adamları ve sanatkarları toplayıp bilim, sanat ve edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Devrinde bilim adamları, sanatçıları, yazar ve şairleri koruyup gözetmiş, yetenekli şair ve yazarları desteklemiştir. Başka dillerden eserlerin Türk diline çevrilmesini teşvik etmiş, Osmanlı coğrafyasında kültür ve edebiyatın gelişmesine öncülük etmiştir. Söz ve mana bakımından değerli şiirler yazmış, bu yönüyle de örnek olmuştur. Yazımıza konu olan “şerh eylemez” redifli gazeli de söylem itibarıyla yetkin bir şair eliyle yazılmış izlenimi vermektedir. Mana itibarıyla da derinlik arz eden bu gazelin açıklanması çabası ima ve çağrışımlara kapı aralamaktadır, bu durum gazelin değerini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Canım, Rıdvan (hızl.) (2000). *Latiffi, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nüzemâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yay.
- Dihhodâ (1932). *Lugat-nâme-i Dihhudâ*, (Farsça). Tahran: Tahran Üni. Neşr. (dehkhoda.ut.ac.ir)
- Emecen, Feridun (2012). "Varna Muharebesi". *İslâm Ansiklopedisi*. C.31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 527-530.
- Emecen, Feridun (2002). "Kosova Savaşları". *İslâm Ansiklopedisi*. C.31. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 221-224.
- İnalçık, Halil (2020). "Murâd II". *İslâm Ansiklopedisi*. C.31. Ankara: : Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 164.
- İsen, Mustafa (hızl.) (1998). *Sehî Bey Tezkiresi-Heşt Behişt*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ayan, Hüseyim (1990). *Nesîmî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tulum, Mertol (2014). *Sinan Paşa-Tazarru'-nâme*. İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yay.
- Zavotçu, Gencay (2005). *Eski Türk Edebiyatı-Yüzyıllara Göre Nazım ve Nesir*. Ankara: Aydın Ktb.
- Zavotçu, Gencay (2018). "Dîvân Şiiri'nde Hâl Dili". *Aşk ilinden, Gönül Dilinden*. Kocaeli: Umuttepe Yay.
- Zavotçu, Gencay (2018). "Dîvân Şiiri Aşk Üçgeninde Av, Avcı ve Tuzak". *Aşk ilinden, Gönül Dilinden*. Kocaeli: Umuttepe Yay.